

практичну значущість програмно-цільового методу.

Література

1. Балабанова Л. В. Информационное обеспечение обоснования управленческих решений в условиях маркетинговой ориентации предприятия / Л. В. Балабанова, Т. И. Алачева. – Донецк : ДонГУЭТ, 2003. – 143 с.
2. Маркетинг в малом бизнесе. Руководство «Барклаз-банка». – М. : ЮНИТИ, 1996. – 256 с.
3. Дарбинян М. М. Товарные запасы в торговле и их оптимизация / Дарбинян М. М. – М. : Экономика, 1978. – 237 с.
4. Садеков А. А. Экономика торгового предприятия: учеб. пособие/ А. А. Садеков, А. Н. Полонский. – Донецк : ДТКИ, 1997. – 140 с.

Надійшла 26.05.2009

УДК 338.24.01

Ю. А. РАДЧЕНКО

Інститут економіки та прогнозування НАНУ

БАЗОВІ ЕЛЕМЕНТИ НОВОЇ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ ВЛАСНОСТІ

На конкретному прикладі (постановка на баланс обчислювальної техніки) розглянуто окремі аспекти невідповідності наявної типізації об'єктів власності сучасним економічним реаліям. Запропоновано один з базових елементів (розмежування об'єктів власності на "речові", "конвергентні" та "інтелектуальні") для альтернативної (відповідної постіндустріальним реаліям) класифікації; окреслено проблемні питання, які можуть бути вирішені введенням вище вказаного розмежування.

The separate aspects of disparity of present typifying of ownership objects to modern economic realities are considered on a concrete example (rising of the computing engineering on balance). One of base elements (differentiating of ownership objects on "things", "convergences" and "intellectual") is offered for alternative (proper post-industrial realities) classification; problem questions, which can be decided by introduction of the foregoing differentiating are outlined in the article.

Постановка проблеми

Незважаючи на те, що основні потужності української економіки зосереджені в суто-індустріальній площині, де чітко діють десятками років практики перевірені системи обліку й розрахунків, постіндустріальні методи виробництва (і відповідні об'єкти власності!) справляють все більший вплив на діяльність підприємств. Але за природою такі об'єкти власності суттєво відрізняються від звичного для індустріального підходу суторечового світу товарів, де обсяг властивостей є чітким, однозначним, і наперед визначеним.

Ситуація розходження двох методів виробництва – індустріального і постіндустріального – є закономірною, але створює проблеми в тому сенсі, що через інерційність законодавства, яке зорієнтовано виключно на індустріальні реалії, або відсутні, або суттєво запізнюються описи нових понять та методики, що дозволяють адекватно включити нові типи економічних об'єктів до активів підприємств як на понятійному, так і на рівні обліку, звітності тощо. Той факт, що річний світовий обсяг так званого "піратства інтелектуальної власності" в комп'ютерній сфері сягає на загал більше 55 відсотків від лише офіційно зареєстрованих об'єктів такої власності (комп'ютерних програм) [1, 2], доводить, що ми маємо справу із структурною невідповідністю між старою понятійною (а відтак і законодавчою) і новою фактичною (а відтак економічною!) ситуацією у сфері власності (точніше – об'єктів власності). Адже ні закон, ні діюча економічна практика за логікою не може ставити в позицію "злочинців" переважну більшість населення планети.

Фокус світової системи виробництва інтенсивно переміщується із суто-речової сфери до сфери інтелектуальної – відповідно, змінюються і реалії ринку. Отже, ми стоїмо перед завданням систематизації структурних змін, які за фактом вже відбулись у світовій практиці виробництва сучасної інноваційної продукції, але не відображені (або недостатньо з'ясовані) в економічній практиці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій; невирішена частина проблеми

На жаль, літератури, присвяченій саме питанням такої систематизації об'єктів власності, яка б адекватно відповідала постіндустріальним реаліям, практично немає, а в більш загальних дослідженнях об'єктів власності (зокрема інтелектуальної) проблема систематизації або не підіймається зовсім, або згадується лише побіжно і на основі старих (індустріальних) підходів. Офіційні вітчизняні дослідницькі, навчальні і системні інституції працюють здебільшого у рамках сутоіндустріальної парадигми [3] або лише констатують зростаючу кількість проблем та невідповідностей [4 – 7]; закордонні джерела осмислюють ситуацію або з точки зору загальнофілософського підходу [8], або з позиції констатації факту та прецедентного права [9, 10]. Міжнародні дослідницькі структури також тяжіють до лишеіндустріального, приватно-корпоративного підходу [1, 2]. З цієї позиції ситуація виглядає виключно як порушення

сформульованих ще на початку та в середині минулого сторіччя "непохитних" понять приватної власності, а не як невідповідність старих, сформульованих в системі виробництва матеріального продукту, підходів таким сучасним явищам, як виробництво інтелектуального продукту або розосереджене (наприклад, в інформаційній мережі) виробництво.

Цілі статті

З огляду на вище сказане, актуальним завданням є наведення нашого розуміння об'єктів власності в нових реаліях, і відображення цього нового розуміння в економічній теорії. На думку автора, введення більш деталізованого розмежування об'єктів власності та дослідження варіантів адекватної оцінки таких об'єктів є одним з можливих кроків до формування нової і більш адекватної систематики (періодизації) об'єктів власності.

Виклад основного матеріалу дослідження

Базове розрізнення авторських прав на об'єкти власності на майнові та немайнові як в національному законодавстві (зокрема, в Цивільному Кодексі України та Законі України про авторське право та суміжні права) [11, 12], так і в законодавстві інших країн виписане доволі чітко, що дозволяє для цілей коректної класифікації об'єктів ІВ відштовхнутись від цього розрізнення як базового, і прийнятого для всіх юридичних та економічних систем сучасності.

Для цілей даної публікації визначимо можливі форми та типи інтелектуальної власності.

“Економіко-юридична форма власності” – 1) категорія об'єктів (права) власності, об'єднана однорідним правовим режимом їх використання; 2) передбачений законом та/або правочином (ліцензією) правовий режим об'єктів власності, що визначає особливі умови їх розповсюдження, зміни та використання.

Залежно від обсягу переданих автором користувачеві майнових і немайнових прав, вирізняють пропріетарну (приватновласницьку) інтелектуальну власність (де всі права застережено); вільну інтелектуальну власність (майнові права якої передаються користувачеві, а немайнові застережено за автором), суспільну інтелектуальну власність (майнові, а в окремих випадках і немайнові!, права якої передано у беззастережне суспільне володіння), та проміжні типи власності.

Варто підкреслити, що наведені вище визначення не є оригінальними – в тому сенсі, що становлять собою лише результат узагальнення тих дефініцій та підходів, які за фактом застосовуються на світовому ринку інтелектуальної власності. Відповідне узагальнення виконане дослідницькою групою під керівництвом автора даної роботи, і опубліковане в [12, 13].

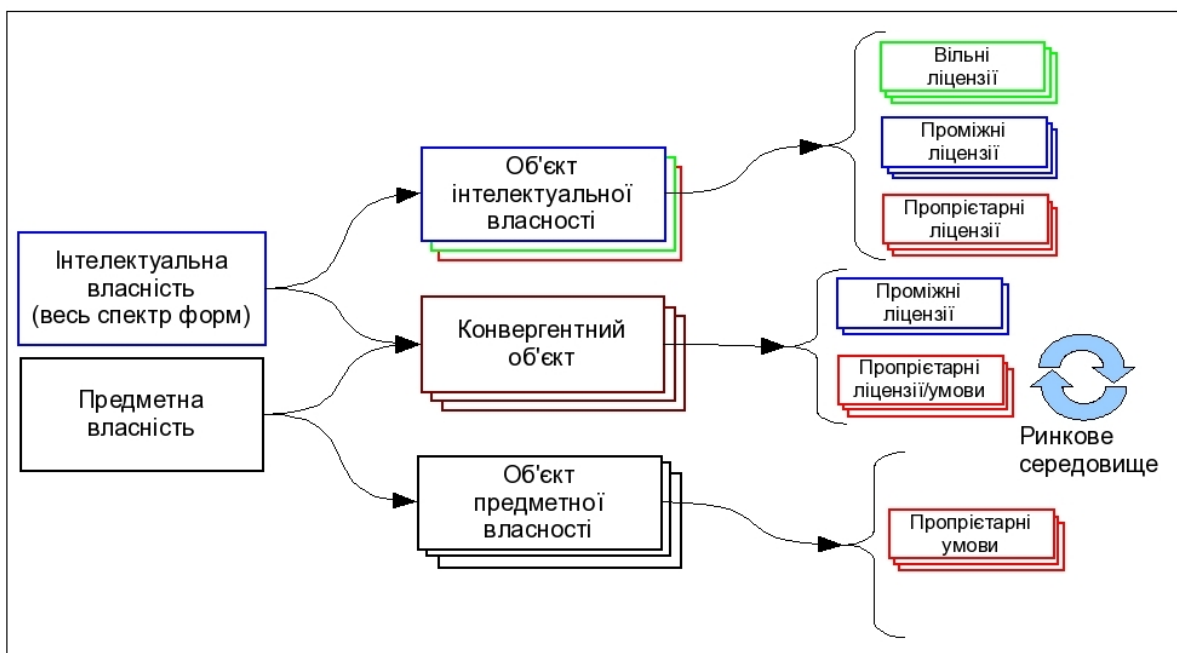

Рис. 1. Введення об'єктів власності до ринкового обігу (авторська розробка)

Проаналізуємо тепер процес введення об'єктів власності до ринкового обігу (як товарів) на конкретній моделі. Припустимо (рис. 1), що виробник (власник) випускає на ринок певний об'єкт власності, супроводжуючи його відповідною ліцензією. Емітентом ліцензії (тобто набору додаткових умов щодо розповсюдження) може бути як сам виробник, так і зовнішній емітент (спілка виробників, громадська організація тощо); в другому випадку виробник погоджується з умовами тієї або іншої ліцензії, що вже існує на ринку як зовнішній стандарт.

Зі схеми видно, що критично-важливою є також природа (тип) об'єкту власності, відповідно до того маємо ми справу із об'єктом лише речовим, лише інтелектуальним, або "змішаного" типу.

Отже, залежно від а) структури власне об'єкту і б) умов обраної ліцензії, під якою об'єкт ІВ виведено на ринок, об'єкт власності може виступати:

- 1) за типом (природою) самого об'єкту як об'єкт предметної, конвергентної або інтелектуальної власності;
- 2) за економіко-юридичною формою власності – як об'єкт пропріетарної, вільної/відкритої та суспільної власності, або як об'єкт проміжного (між вільною і пропріетарною власністю) типу.

Таким чином, в ситуації відсутності розрізень (або лише двох розрізень "власність – інтелектуальна власність", де "інтелектуальна власність" виступає як підпорядкований клас об'єктів), що закріплено в нормативних актах на даний момент, ми можемо ввести більш тонку диференціацію (а відповідно і класифікацію) об'єктів власності, яка дозволить врахувати їхню специфіку для економічних цілей та цілей більш точної систематизації.

Легко бачити, що економічний сенс введення вище згаданої диференціації є суттєвим лише для двох "верхніх" (за рис. 1) типів об'єктів власності: інтелектуального і (в обмеженому сенсі) конвергентного. Питання форми власності на суто-предметні об'єкти, як правило, не стоїть; це виключно пропріетарні об'єкти, а нечисленні випадки їх передачі без відшкодування майнових прав (акт дарування, акт безоплатної передачі) є неповними (адже в будь-якому разі у ланцюжку власників знаходиться суб'єкт, який здійснює акт придбання або створення).

Найбільші проблеми на даний момент виникають із конвергентними об'єктами власності. Виступаючи на ринку проміжною фізичною та економічною формою, "сплавом" речових та інтелектуальних об'єктів, вони є вкрай важливими для дослідження в окремих галузях прикладної економіки, як-от теорія бухгалтерського обліку або теорія створення виробничих фондів, і несуть в собі ряд досі невирішених протиріч.

По-перше, сімейство конвергентних об'єктів не є однорідним. В основній масі об'єктів промислового виробництва інтелектуальна складова присутня, але є настільки щільно інтегрованою до "речової" складової, що розділити їх (без "знищення" самого об'єкту) є нереальним. Тому в повсякденному економічному обігу такі об'єкти є повністю підпорядкованими усталеним правилам для об'єктів суроречової природи. Так, ми купуємо навіть досить складні і "перенасичені" патентованими розробками кавоварку або пілосос як цілісні речі, "монолітні" предмети, що мають певний термін користування і чітко визначені споживчі якості (цих якостей у більшості випадків не може бути ні зменшено, ні додано). Такі конвергентні об'єкти (продукти) ми називаємо *складними конвергентними об'єктами*.

В той же час існує менший за номенклатурою, але такий, що набагато інтенсивніше розвивається, клас конвергентних об'єктів (продуктів), у складі яких окремі частини (принаймні, інтелектуальні складові) можна легко відокремити від речової (предметної) бази. Такі об'єкти, відповідно, тяжіють до більш складного економічного життя, починаючи з можливості повторного введення до обігу або використання їх окремих частин (самостійних або відносно самостійних об'єктів інтелектуальної власності або знов-таки конвергентних складових) і закінчуючи можливістю оновлення окремих складових, які впливають на економічну і практичну актуальність відповідного конвергентного об'єкту (продукту). Ми пропонуємо такі об'єкти іменувати *складеними* (рис. 2).

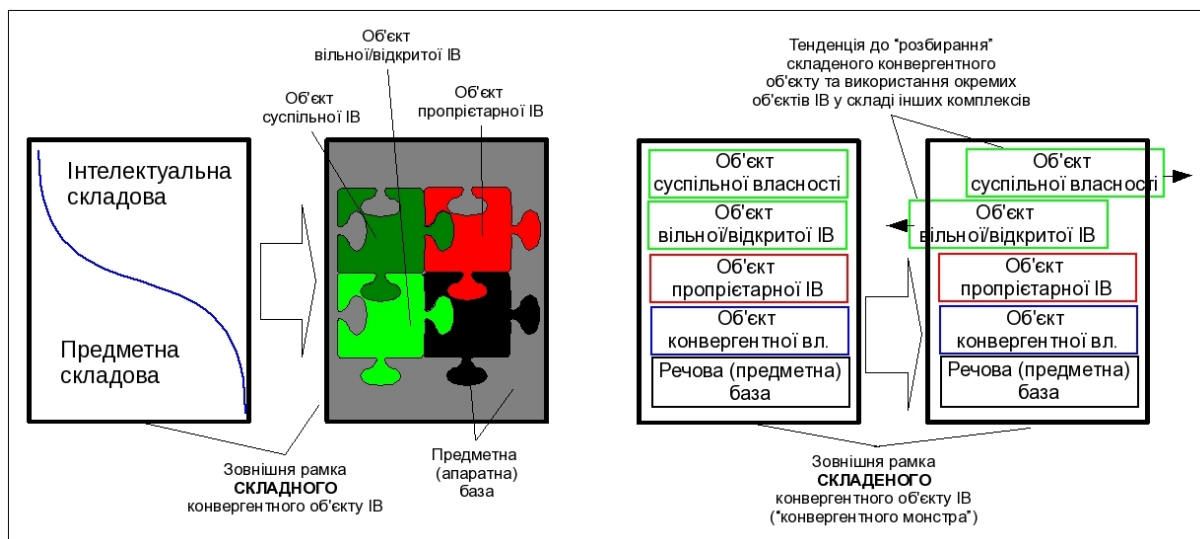

Рис. 2. Складні та складені конвергентні об'єкти власності (авторська розробка)

Якщо "складні" конвергентні об'єкти власності (і продукти на їх основі) правомірно включаються до економічного обігу за правилами й методиками, які застосовуються до об'єктів предметної власності, то розповсюдження тих самих правил і методик на "складені" об'єкти призводить до виникнення маси

невизначеностей і протиріч.

Класичним прикладом таких невирішених питань може служити придбання комп'ютера з наперед встановленим (ОЕМ) програмним забезпеченням. В нашому прикладі важливо зрозуміти природу придбаного об'єкту, щоб вийти на явні невідповідності, наприклад, актуального бухгалтерського методу природним та економічним реаліям. Комп'ютер є речовим об'єктом, частини якого створено із застосуванням патентів (індустріальний метод "уречевлення" інтелектуальної власності), тобто мають подвійну (інтелектуально-речову) природу; окрім цього, на комп'ютер додатково встановлено кілька "шарів" системного і прикладного програмного забезпечення, кожен з функціонально-закінчених елементів якого як є об'єктом "чистої" інтелектуальної власності. Таким чином ми маємо типового "конвергентного монстра", частини якого, хоча і створюють єдиний функціональний комплекс – однак мають різний термін "життя" і різні варіанти застосування. Зрозуміло, що в інтересах забезпечення максимальної віддачі для економіки підприємства ці специфічні риси збірного об'єкту повинні бути детально враховані.

Але на практиці цього не відбувається. На сьогоднішній день комп'ютер ставиться на баланс підприємства як сутопредметна "річ" (тобто як об'єкт класичної індустріальної економіки на кшталт механічного верстата або друкарської машинки), що має стандартний термін амортизації, співставний із терміном експлуатації основних фондів. Це призводить до того, що обчислювальна техніка залишається на балансі підприємств і організацій ще довго (роками) після повного морального застарівання і виведення з експлуатації. До того ж все частіше виникає ситуація, коли апаратна база ("предметна" або "складна конвергентна" частина конвергентного об'єкту вищого рівня) є повністю замортизованою, тоді як існуючий у складі комплексу об'єкт інтелектуальної власності (програмне забезпечення) можна ще довгий час використовувати (в особливості з огляду на механізми "самооновлення" програмної частини ІТ-комплексів, які все частіше вбудовуються в ІТ-системи). Можлива і зворотна ситуація. Однак, ні бухгалтерія, ні ліцензія на відповідну інтелектуальну складову "конвергентного монстра" не дозволяють обраховувати конвергентний об'єкт інакше, як суто "речовий", "монолітний". В результаті суб'єкти економіки несуть величезні сукупні перевитрати на постійне (в середньому щодворічне) оновлення ІТ-парку в тому режимі, в якому компенсуються і витрати простих витратних матеріалів (речових об'єктів обмеженого терміну служби).

Інша проблема зі "складеними" конвергентними об'єктами власності стосується питання формування їх вартості й ціни, зокрема і залишкової ціни. На один і той же за конфігурацією ІТ-комплекс можна поставити як пропрієтарне, так і вільне програмне забезпечення, що одразу позначиться на трьох параметрах: 1) на безпосередній вартості комплексу; 2) на вартості послуг, пов'язаних з експлуатацією комплексу; 3) на параметрі ТСО (Total Cost of Ownership, "Загальної вартості володіння"). Причому, заміну частини об'єктів інтелектуальної власності у складі ІТ-комплексу можна зробити не лише в момент виробництва (складання комплексу), тобто на момент формування собівартості і визначення початкової ціни, а і в будь-який момент експлуатації ІТ-системи. Така заміна не означає обов'язкової зміни функціональності ІТ-системи, яку ми розглядаємо в даному прикладі, а отже при збереженні функціональності вартість всіх вказаних вище параметрів може змінюватись. Ілюстрація до цього прикладу може бути такою: закуплено апаратно-програмний комплекс під керуванням автоматизованої системи управління базами даних (СУБД) "Oracle" вартістю 300000 доларів за річну ліцензію (право) експлуатації; прийняте рішення про заміну СУБД "Oracle" адекватною за функціональністю СУБД "DB-2" (IBM), розробник якої розповсюджує свій продукт вільно. Питання: чи можливо повернути ліцензійні витрати, і включити цю суму знову до економічного обігу підприємства? Пропрієтарна ліцензія визначає, що "ні", визначаючи програмно-апаратний комплекс як "єдине ціле" (так, наче б йшлося про сокиру, праску або інший продукт сутоіндустріального виробництва); вільна або "проміжна" ліцензія в цьому випадку визначить, що "так", оскільки в ній немає і не може бути застережень проти "розборки" складеного конвергентного об'єкту власності і подальшої незалежної експлуатації його частин.

Легко бачити, що в загальній проблемі є не лише "фізичний" аспект. Якщо тип об'єкту власності за фізичним походженням є заданим, то юридична форма об'єкту (і в особливості об'єкту інтелектуальної власності!) не є характеристикою, притаманною конкретному об'єктові ІВ або певному наборові об'єктів ІВ за якимись природними законами. Зрештою, не існує принципово-нездоланих перепон для ліцензування одного і того ж об'єкту ІВ під кількома різними по суті ліцензіями (і, таким чином, присутності одного і то ж за суттю об'єкту власності на ринку в кількох різних економічних формах). Отже, юридична (а оскільки вона визначає умови ринкового поширення, то економіко-юридична!) форма інтелектуальної власності, обрана власником авторських прав, обумовлює не лише ряд опосередкованих споживчих якостей, а також специфічний механізм поширення і включення відповідного об'єкту або класу об'єктів до економічного обігу.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку

Наразі неможливо констатувати, що питання використання всіх можливих видів інтелектуальної власності вирішене в Україні (та й у ряді інших країн) оптимально. За підрахунками автора, до української економіки не включено на даний момент близько 50 відсотків можливих юридичних форм інтелектуальної власності – а це сотні тисяч об'єктів інтелектуальної власності та (вочевидь) конвергентних об'єктів. Переважна більшість цих об'єктів належить до ІТ-сектору, хоча в переліку присутні також твори мистецтв,

аудіо- та відеотвори, бібліотеки текстів, мікросхеми та апаратні комплекси певної топології тощо.

Отже, проблема оптимального включення до економіки об'єктів власності з інтелектуальною складовою є важливою темою окремого дослідження. Важливо також, що розповсюдження суто інтелектуальних і конвергентних об'єктів власності відбувається в Україні в основному за жорстко-пропрієтарною (історичною) схемою – а це, вочевидь, не зовсім коректно. Очевидно також, що доцільно враховувати можливість "перезбирання" і трансформації "інтелектуальних" "складених конвергентних" об'єктів власності у весь час їх існування як виробничих активів (особливо у тих випадках, де інтелектуальна складова може оновлюватись, зокрема і без втручання користувача, що має місце не лише в сучасних комплексних ІТ-системах, а й у рамках окремих "інтелектуальних" пристроїв). Адже це суттєво впливає на їхню вартість, і зокрема залишкову вартість.

Вирішення цих проблем, а разом з тим і чітке розуміння складної природи постіндустріальних об'єктів власності, якраз і можливе на шляху створення нової систематизації (періодизації) таких об'єктів. Нова систематизація, зокрема введення запропонованого в цій статті розподілу об'єктів власності за предметним типом та економіко-юридичною формою, надасть нам таку методику і такі механізми регулювання ринку інтелектуальної власності, які за точністю значно переверщуватимуть наявні на даний момент.

Література

1. Влияние уровня компьютерного пиратства на развитие мировой экономики (по материалам исследования IDC) [Електрон. ресурс] // : Microsoft. – Спеціальний випуск. – 1995. – режим доступу: <http://www.ifap.ru/library/book184.pdf>
2. Piracy Study. Annual BSA and IDC Global software Piracy Study (2006,2007) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.bsa.org/globalstudy
3. Дмитришин В.С., Березанська В.І. Інтелектуальна власність на програмне забезпечення в Україні / Київ, ЗВП Вірлен, 2005. – 312 с.
4. Леанович Е.Б. Интеллектуальная собственность в Интернет: проблемы выбора примененного права // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції "Інтелектуальна власність в XXI сторіччі" за тематикою "Інтелектуальна власність та Інтернет". – ВПК "Політехніка", 2009. – С. 100 – 107.
5. Разгон О.В. Авторсько-правові проблеми, які викликані появою Інтернет: там же: С. 158 – 165.
6. Краснов О.О. "P2P и закон": там же: С. 86 – 93.
7. Лук'янець Н.С., Кальга О.В. Інтернет проти авторського права: порівняльно-правовий аспект (Україна і США) [Текст]: там же, с. 107 – 114.
8. Лессиг Л. Свободная культура. – М.: «Прагматика Культуры». 272 // <http://www.artpragmatica.ru/lessig/>
9. European Commission. Enterprise Directorate General, IDA/GPOSS. Advice Report "Guideline for Public Administrations on Partnering with Free Software Developers" [Текст]: / MERIT, UNISIS, 21.09 2004.
10. Dr. Thorstein Wichmann. FLOSS Final Raport – Part1. "Use oif Open Source Software in Firms and Public Institutions Evodence from Germany, Sweden and UK [Текст]: / Берлін, липень 2002, Berlecon Research GmbH.
11. Цивільний Кодекс України: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
12. Закон України "Про авторське право і суміжні права" [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
13. Проект Закону України "Про використання Відкритих і Вільних форм інтелектуальної власності, Відкритих форматів даних та Відкритого (Вільного) програмного забезпечення в державних установах і державному секторі економіки" [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
<http://www.uafooss.org.ua/ru/topics/ley/>
14. Висновки і звернення до учасників парламентських слухань учасників "Круглого столу з проблем розповсюдження Відкритого (Вільного) програмного забезпечення та інших об'єктів інтелектуальної власності // Матеріали Парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні 12 вересня 2005р (Київ). – Київ: Спільне видання ПРООН та Відділу аналітичного і технічного забезпечення роботи Віце-Президента ПАРС в Верховній Раді України, 2005.
15. Open Source Licenses by Category [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://opensource.org/licenses/category>

Надійшла 15.05.2009